

טיבים הקומי-סאטיריים מפנים מקומם לני-
מה אירונית ופסימית. לפעמים נשמעת גם
מחאה נגד סדרי החברה, והמחבר נמנע מן
המונולוג הדרשני, הפונה לקורא, כמקובל
בספרי ההשכלה, ומניח לגיבוריו לנאום
בעצמם. ניכר שבראנדשטטר גישש אחר
צורות-הבעה חדשות, כדי לנסות ולצעוד
"עם הזמן". המפנה הציוני גם הוא בא לת-
רום לרוח הזמן, אלא שבראנדשטטר היה
שקוע כולו במלחמה עם "מורדי-האור" וכש-
ניסה לתאר מאבק בין ציונים העולים לארץ-
ישראל לבין משכילים המתנכרים לציון לא
עלה בידו אלא תיאור נאיבי בלבד.

בן-עמי פיינגולד מוכיח כי בראנדשטטר היה
סאטיריקן שמטרתו הבקורת ואמצעיו ההו-
מור והקומדיה. הסאטירה שלו מצטיינת בש-
נינות אירונית, בעיצוב עולם סאטירי על-
דרך הבורלסקה והגרוטסקה, במיצוי סאטירי
אפקטיבי של לשון המקורות, ובחתימה למב-
נה סימטרי מחושב של הגובילה הסאטירית.
מהשוואה שעושה המהדיר בין שתי סאטיר-
רות—"הנפלאות מעיר זידיטשובקא" לבראנד-
שטטר לעומת "שני ימים ולילה בבית מלון
אורחים" ליהודה-ליב גורדון, יוצא הראשון
נשכר. יל"ג תוקף ומשפיל את הגבור הש-
לילי, הוא מעורב מבחינה רגשית בסיפור
וחסר אירוניה לגמרי, ואילו בראנדשטטר
מעמיד עצמו כמשקיף אירוני, ממצה את
האפשרויות הקומיות של הסיטואציה ומשלב
את שני הרכיבים המהותיים: את התוכן
הגרוטסקי עם אמת-המידה המוסרית של
הסאטירה.

משפטו של ברוך

בספר "משפטו של ברוך" מביאה המחברת,
בת-שבע אלברט מאוניברסיטת בראילן, את
פרטיכל המשפט של יהודי בשם ברוך, שהיה
האנוס הראשון שיגדון בידי האינקוויזיציה
בדרום צרפת בשנת 1320. עינויי היהודים

* בת שבע אלברט: משפטו של ברוך, הפרו-
טוקול הראשון של שפיטת אנוס בפני
האינקוויזיציה (1320); אוניברסיטת ברא-
אילן, 1974; 107 עמ'.

כל ימיו נלחם בראנדשטטר נגד "הבערות
הנוראה, החשכה והאפלה, הרמאות ואחיות-
העיניים" של התנועה החסידית. וכשקמו לה
לחסידות סניגורים כמו י. ל. פרץ ומ. י. ברדי-
צ'בסקי, השיג עליהם בראנדשטטר, "טוב
להם לסופרים הגרים בברלין, והם מחטטים
בספרי חסידים ומצאים אבנים טובות ומר-
גליות. להם יש הפרספקטיבה, אולם אנוכי
חייתי ביניהם..."

בן-עמי פיינגולד, המהדיר את סיפורי בראנד-
שטטר, רואה כמה שלבים ביצירתו. בשלב
הראשון הציג בראנדשטטר את העימות בין
ההשכלה, שעולמה כולו טוב, לבין העולם
המסורתי-הבטלני של החסידים. עימות זה
נעשה בדרך קיצונית ביותר, כאשר המחבר
רואה ברבנים אנשים "השורצים באגמי רפש
וטיט..." בתקופה השניה, תקופת "השחר",
נמצאים בסיפוריו שני רבדים: רובד קומי-
סאטירי ורובד רומנטי-אידיאלי. הגיבור המש-
כיל נאבק עם החברה המסורתית ומנסה
להציל ממנה את אהובתו. אך מלחמתו אינה
פרטית כלל וכלל, הואיל והיא משמשת את
ההשכלה ואת השליחות החברתית שהמחבר
מטיל עליה. בתוך כך נלחם הסופר גם נגד
ההשכלה "המדומה", המגיעה לידי "ביטול
היש" לגבי עולמם של הגויים ומשתדלת
לחקותם בצורה הזולה ביותר.

הסאטירה המפורסמת ביותר של בראנד-
שטטר היא "הדיבוק", או שני חתולים בשק
אחד*. עניינה תחרות בין שני חצרות של
צדיקים על פרנסה ועל הכנסות. כל המת-
לוקת אינה לשם שמיים אלא לשם מיקח
וממכר. הצדיקים עצמם מפקירים את המל-
חמה בידי הגבאים שלהם, שהם רמאים
ערמומיים. כל גבאי מערים על הצדיק של
הצד השני, והמחבר מוכיח באמצעותם את
המציאות שהחסידים קושרים לה כתרים
מיסטיים. הצדיקים עצמם שוטים גמורים,
והגבאים מגלים את קלונם ברבים. הקומדיה
והסאטירה משמשות בסיפור את המגמה הדי-
דאקטית של המחבר, כבסיפוריו האחרים.

בסיפורים מאוחרים יותר מעלה הסופר דמו-
יות מעולם-המעשה: עמי-ארצות, תקיפי
הקהל, קבצנים, ומשכילים-"דוקטורים". המו-

ולדרכי הוויכוח התיאולוגי שבין היהודים לנוצרים. כל המחקרים האלה הם רקע להבנת פעילותה של הכנסיה בהטבלת יהודים ובטייפול באנוסים. עמדתה העקרונית היתה שאין להכריח את היהודים לקבל את האמונה הנוצרית, "אך אם הובאו לקבלתה יש לתכונן ריחם לשמור אותה". רדיפות היהודים נבעו אז גם, ואולי בעיקר, מניצני הכפירה הרבים שנתגלו בחוגי המיסדרים והגזירים ונשאו בחשבם את זרע הריפורמציה, שהבשיל כעבור מאות שנים. המאבק נגד הכופרים הביא בעקבותיו את המאבק נגד היהודים ונגד הספרים היהודיים, כאשר השלטון האזרחי היה חלש ואין-אונים ויחסו ליהודים דו-משמעי: מצד אחד היה מעוניין בקיומם ובהגנתם, כדי לסחוט מהם כספים, ומצד שני היה נכנע לכהונה הקיצונית ולדעת הקהל העוינת.

לכנסיה היה תדריך מיוחד לחקירת האנוסים שחזרו ליהדות, ששמו "מדריך לאינקוויזיטור", העוסק בבוגדנותם של היהודים לפי האמונה הנוצרית. התדריך מובא כאחד הנספחים ומראה בקיאות בתפילות, בתנ"ך ובספרות המדרשית והתלמודית, בכל הנוגע להתייחסות היהודים לנוצרים. ברוך היהודי הוצרך להתווכח עם שופטיו, שחקרוהו לפי התדריך, ומן הפרטיכל אנו למדים שהעלה טענותיו בחכמה ובערמה. ברוך היה רב ומורה-הוראה, ובקיאותו במקורות היהודים שימשה לו אמצעי-ויכוח מובהק נגד הנצרות. כשעמדו ה"רועים" להרגו ניסה לדחות את טבילתו בתירוצים רבים, ומפתח המוות הסכים לקבל עליו את הנצרות. לאחר-מכן קיבל הסבר כי טבילה-מאונס אינה תופסת לפי הדת הנוצרית. ביום שהוטבל נהרגו בטולוז 115 יהודים... ברוך רצה להישאר ביהדותו, ורק אם יוכיחו לו שהאמונה הנוצרית מתבססת על התורה והנביאים יהיה מוכן להאמין בה. הפרטיכל מספר איך שוכנע ברוך על-ידי חוקרו כי הדת הקאטולית היא אמיתית, ועקרונותיה והסקראמנטים שלה מתקבלים על דעתו, על יסוד זיקתם לכתבי-הקודש...

י. פ.

והאנוסים בחקירות האינקוויזטורים בספרד ריכזו את תשומת-הלב בגורלם של יהודי ארץ זו, והסיחו את הדעת מפורענות דו-מות שקדמו להן בארצות אחרות. והנה מביא אה. ב. ש. אלברט מחקר על יהודי שנחקר ונדון בעיר פאמייה שבדרום צרפת, שנים רבות לפני הפעילות האינקוויזטורית בספרד. זהו מקרה חשוב במיוחד משום שתוקרו ושופטו של ברוך היה הבישוף ז'אק פורנייה, שלימים נעשה האפיפיור בנדיקטוס השנים-עשר. פורנייה נמנה עם המתוקנים שבאפיפיורים ודאג לרמה הדתית של הכנסיה ולריפורמות במיסדרי הגזירים. הוא היה מחמיר, קפדן וגם הגון, והמשפט מוכיח עד כמה השתדל לשכנע את היהודי בצידקתה של האמונה הנוצרית תוך כדי ויכוחים שנמשכו שבועות רבים.

ממשפטו של ברוך נשתמר פרטיכל החקירה, כפי שנרשם בידי הנוטריון של המשפט. המסמך מלמד על יחסה של הכנסיה להטיילת יהודים ולאנוסים שחזרו ליהדות לאחר טבילתם לנצרות. מתברר שהיהודים בדרום צרפת היו הראשונים שסבלו מרדיפות האינקוויזיציה, וקהילותיהם נחרבו במאה השליש-עשרה. המקורות היהודיים מאשימים את "גזירת הרועים" באבדן הקהילות, שמילאו תפקיד חשוב בקיום היהודי בצרפת. היו אלו התקוממויות ומרידות של שכבות החברה הדלות והנחשלות ביותר כנגד השלטונות החילוניים והדתיים. הרועים היו נודדים מיישוב ליישוב וטובחים אצילים, כוהנים ויהודים, וטיעונם הרעיוני היה כביכול מסע צלב מחודש לארץ-הקודש.

יהודים רבים בחרו במוות ולא רצו לעבור לנצרות, אך היו גם מקרים של המרת-דת, כפי שמעיד מעשהו של ברוך. יהודים רבים ברחו לספרד ומצאו מקלט אצל אחיהם. אלא שבעקיפים הביאה הצלה זו את האינקוויזיציה בעקבותיהם.

המחברת מקדישה את עיקר מחקרה לתיאור האדמיניסטרציה המלכותית בדרום צרפת בראשית המאה הארבע-עשרה, לאישיותו של האינקוויזטור מפאמייה ז'אק פורנייה, לקהילה היהודית בטולוז, לקהילה פאמייה